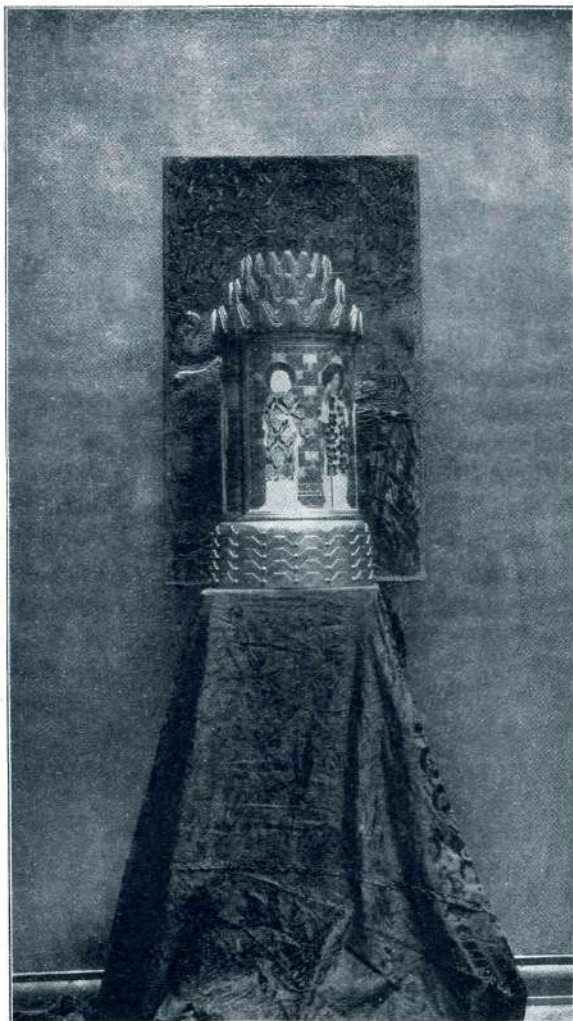

PROSVETNI DEL

JOZEF PLEČNIK: CIBORIJ

OTOKAR BŘEZINA

(STUDIJA)

TINE DEBELJAK

Otokar Březina pomeni ob svoji šestdesetletnici sinteze češkega duha, duhovni lik, kamor so se stekli vsi tvorni duhovi preteklosti in v katerem ima svoj vznik vsa sodobna češka kultura, obenem pa predstavlja tudi enega najvišjih vrhov, kamor se je kdaj pognala evropska umetnost. Ob šestdesetletnici, še bolj pa ob petdesetletnici, so Čehi z gotovostjo gledali v njem Nobelovega lavreata in pričakovali oficialne svetovne poklonitve njegovemu geniju, v čemer pa niso uspeli. Kljub temu je Březina našel pot v vse svetovne jezike in tako vsi kulturni rodovi uživajo tvornost njegovega duha. (Nemcem ga je med drugimi

predstavil tudi Werfel: *Vom Mittag nach Mitternacht*, Musik der Quellen, München 1920.)

Prvi dojem, ki ga je Březina napravil na Slovence, je bil sicer negativen: takoj po prvih zbirkah ga je odklonil E. Lampe kot sanjarskega dekadenta (Kat. Obzornik I [1897] 65. Lepslovje fin de siècle), toda že nekaj let — razmeroma zelo zgodaj! — ga je dokaj pravilno predstavil Grivec z analitičnim razborom njegove poezije v studiji: *Mističen cvet s češkega Parnasa* (Kat. Obzornik 1901,02). To je bila za tisti čas ena največjih in tudi najboljših studij o Březini. Intenzivneje pa smo ga začeli spoznavati šele v zadnjem desetletju in to po L. Z., kjer je njegove pesmi dozdej prevajal edino Albrecht (*Vigilije*, 1918, *Graditelji svetišča*, *Odgovori*, 1928), njegove eseje pa Gruden (*Cilji* 1922, *Množice* 1923) in Borko (*Večno hrepenenje* 1928), ki je o njem napisal tudi splošno karakteristiko (*Ob šestdesetletnici*, 1928); literarno historično ga je označil Burian (1925), obisk pri njem pa opisal F. Kozak (1925), kjer se je Březina poklonil Cankarju kot morda največjemu slovanskemu geniju na začetku XX. stoletja. V toliko smo Slovenci sprejeli od velikega češkega duha, vse premalo, ker baš novemu duhovnemu rodu bi mogel dati marsikaj od svojega globokega doumetja vesoljstva in od svoje velike, čiste umetniške tvornosti. Zato hočem, da v svoji informativni studiji govori večmoma pesnikova beseda.

Otokar Březina (psevdonim) se je rodil 15. septembra 1868 kot Vaclav Ignac Jevavý v Počatkih na južnem Češkem, ko je bil oče-čevljar star že 53 let. Starša sta mu umrla istočasno (v štirih dneh) l. 1890; to je bil največji dogodek njegove mladosti. Studiral je realko v bližnjem mestu Telč, značilnem po baročni arhitekturi, po maturi pa je šel kot učitelj na osnovno šolo v Novo Říše, malo mestece na Moravskem, kjer je šele mogel razviti vso svojo delavnost ob veliki biblioteki starodavnega premonstratskega samostana. Dasi je napravil izpit za meščanske šole, je vendar ostal na osnovni šoli v Novi Řiši do 1901. leta, ko se je preselil kot meščanski učitelj sprva na deško, pozneje na deklško šolo v Jaromeřice, kjer je ostal tudi po upokojenju 1925. leta. Tako skromno je bilo njegovo zunanje življenje, odtujeno od hrupnega sveta.

Že kot šestošolec v realki je pisal nacionalno patetične pesmi v provincialne liste, pozneje pa prozo, novele, historične in sodobne romane in obetal postati prozaik, za kar ga je usposabljala slikovitost opisov. Toda hipno se je zavedel svoje prave sile, sežgal že redakciji oddani sodobni roman in pisal le verze. Za vso literarno tvorbo pred prvo svojo zbirko pa odklanja vsako odgovornost, ko je javno v Njivi 1. II. 1896 doslovno izjavil: »umetniško odgovornost prevzemam šele za Skrivnostne daljave.« — Odslej je tiskal svoje pesmi v najrazličnejših listih: v dekadentskih, realističnih,

socialistično-anarhističnih, a najrajši v Šaldovih publikacijah. »Tistemu, kateremu je bila dana misel, da jo ponese bratom, mora biti dovoljeno, da jo oznanja na vsakem mestu, kjer se zbirajo poslušavci.« Zelo ozka vez ga je vezala z voditelji katoliške moderne, ki so se zbirali ob glasilu Novo življenje (Sig. Bouška, Dostal-Lutinov, J. Deml, Dvořak), kjer je simpatiziral obenem z Zeyerjem, Bílkom in Růž. Swobodovo. »Bili so časi navdušenja in lepote, mladostne sile in svežosti, ko je začelo izhajati Novo življenje«, je izjavil Bouški, katerega zbirko Pietas je tudi ugodno ocenil. In uredniku Dostalu-Lutinovu je pošiljal pesmi v objavo in komentar s pripombo sicer, da »stoji drugje, pa v mnogih temeljnih vprašanih blizu Vas in poleg Vas.« Za svoje pravo delo, enotno v sebi in zaključeno, pa smatra Březina samo svoje pesmi, zbrane v petih zbirkah: Skrivnostne daljave (Tajemné dalky 1895), Svitanje na Zapadu (Svítání Západě 1896), Vetrovi od tečajev (Větry od pólů 1897), Graditelji svetišča (Stavitelé chrámu 1899) in Róke (Ruce 1901). 54 pesmi, tiskanih v tem času, ni sprejel v zbirke, 14 pesmi pa je tiskal še po izdaju zadnje knjige; izbor teh je dovolil sprejeti v knjigo šele Emanuelu-Lešehradu za antologijo: Z díla Ot. Březiny 1927. L. 1903. je zbral I. zvezek svoje esejistične proze Godbovirov (Hudba pramenů), dočim II. zvezek Skrite zgodbe (Skryté dějinjy) še do danes ni izšel, dasi so štiri eseji do l. 1908. še nezbrani in se novi obetajo že desetletje.

Za svoje umetniško delo je bil Březina že pred vojno imenovan dopisujočim, po vojni pa rednim članom češke Akademije umetnosti, v l. 1919. pa mu je Karlova univerza v Pragi podelila častni doktorat filozofije obenem z Jiraskom, Macharom, Bezručem in Hořezdoslavom ter so mu ponudili profesuro zgodovine umetnosti na univerzi v Brnu, ki pa jo je odklonil. Ob šestdesetletnici, ko se praznuje tudi desetletnica republike, pa ga je domovina počastila z dozdej edinstveno jubilejno nagrado.

* * *

V Skrivnostnih daljavah je Březina še ves v vrenju, vse v njem se je razbolelo v tugi samote in spominih preteklosti. V mračni družbi samega sebe in še pod vtisi boleznin in zadušene erotike je zaživel v pristnem dekadentskem dualizmu telesa in kozmične sile izven njega; iz realnosti življenja se je zgubil v opoj ekstaze in sanj in zaželel silno po svoji mladosti, ki je ni užil (»Nad truplom mladosti sem obstal zamišljen — kot ljubimec nad mrtvim dekletom zapeljanim«). To je njegovo sedanost napolnilo s pesimizmom. Březina, silen senzualist, ni imel sreče, da bi zaživel v opoju erotike in bil je preveč asket (dediščina matere: »žig vere mistične, ki v njem si trepetala vsa — se v meni v ogenj je krvav in žgoč utelesil«), da bi se vrgel za dekadentskim izživljanjem, zato je ta njegova bol iz neužite mladosti »žal Preteklosti« le nekaka ironična tragičnost varanega spiritalista (Šalda): ni se mogel povrniti tja,

kjer so doživljali srečo drugi, pa je tožil po tem; pod silo duhovne bolesti pa je doživljal »propast trenutkov, ki jih je meril z razdaljo let«. Tako je zapadal v nihilizem. Ves objektivni svet mu je le iluzija, fantom njegovih lastnih mrzličnih misli, ki ga niso mogle utešiti. Čutil se je v prevari življenja, pred katastrofo. Svojo dušo je tedaj videl v primeri kot »pozabljeno dete, ki se pred burjo igra smehljajoča — na pragu zakljenjega doma; — v tančici beli in veselo kot družico v pogrebnem sprevodu, — in srečno kot v domu, kjer je ogenj izbruhnil v noči, dih spečih; — deviško nevesto v molitvah pred poročnim dnem — na smrtni postelji.« Le tako ji je mogel očitati utelešenje: »namesto svetlobe — boš pila brutalno razkošje iz nečiste čaše moje krvi«. — V takem dekadentskem pesimizmu, izvirajočem iz osamljenosti, ko so se mu izpodmikala tla, se je v senzitivni erotični ekstazi, kar je edinstveno v literaturah, vrgel v zaščito Smrti kot absolutni kozmični sili, ki je tako dobila telesno živost (Večerna molitev, gl. D. in sv. 1929, str. 26) in se ji podal brez volje (»pogled moj je ugasnil pred zmagovitim pogledom tvojim«) do večnega uničenja (»sèn, iz katerega se ne vzbudim«). Le skozi medij take smrti je mogel priti v stik z osebami (mati, mrtva ljubica), in stvarmi, le v njej je dobilo stvarstvo in on sam svoj zmisel (»Na podnožju Smrti, kjer se v ledenikov vrtoglavih strminah — umiva Večnosti nalive, hočem utrujen spati — in iluzijo dni, prevaro krvi in mrak lastnega življenja — kot dušič sèn, ki na prsa tišči, sanjati: — morda potem začutim lastnega življenja toploto, vonj in dih.«) V apotezo Smrti so se tako spojili simboli Skrivnostnih daljav, Večne tajne, Velike Noči s stolpa Večnega Mesta in pesnik »kot mesečnik vstaja s postelje in gre za njo — pod hipnozo Neznanege.« V njej je Březina za hip našel utešenje s voji boli, mesto očiščevališča duše, hrepenenje svojim ekstazam, obliko kozma. Žalost Preteklosti in bolešt Neznanege je osnovni motiv zbirke in je bistvo in pomen lepo karakteriziran s primerom: »Imam v duši bolešt godala, obešenega nad posteljo mrtvega mojstra.«

Tako pojmovanje Smrti, ki ne prinaša vesele utehe (»veter Neznanege se dviga v alejah — in ne ena vesela pesem ne zazveni iz daljav«) žge pesnika kot z novim ognjem Večnosti, ki ga sprejme vase kot poklic, in se mu žrtvuje v Umetnosti: »O Večni, reci, ali smem, kjer hram Tvoj iz kovine dviga se — nad mestom marmorja, v težnji krvi nečist, — pri malem oltarju, pod stranskim obokom — Ti svojo tiho mašo brati?«

S to odločitvijo končne pesmi pa se je prelil v uvodno pesem »Svitanje na Zapadu«, ko se je preko Smrti približal Večnemu, samozavestno premagal sebe in z grozo stopil v ogenj Najvišje Volje: »polno čašo (Tvojega olja) — sem prevrgel na sebe in v plamenih zdaj gorim.« S tem korakom je stopil iz svojega kroga in »v prvi grandiozni pesmi« (Šalda), ki sledi temu prerobenju v Jutranji molitvi, se je razgledal v svetovju. O njej pravi Dvořak, da je »z njo dosegel Březina višino svojega poleta, je kot

žgoč elan, ki je kot ognja naliv použil vse, kar mu je prišlo na pot in ni mogoče prenesti tako visoke napetosti kot je v tej pesmi. Govorim več o njej, ker jo prinašam spredaj v prevodu in navedem naj Šaldo, ki jo uvršča v razvojno pomembnost: »Ni slučajno, da se na pragu nove zbirke pne kot triumfalni obok Jutranja molitev, odgovarjajoča že v naslovu protipostavljeni Večerni molitvi, v kateri se je prav dovršil njegov izhodiščni iluzorni nihilizem in v kateri se je hedonistični pesimizem avtorjev stopnjeval v samomorilno krčevitost. Jutranja molitev... je izmed največjih svetovnih pesniških arhitektur; edinstven spomenik ljubezni delavne in tragične, mišljenskega in čuvstvenega poleta in žara, ki se meri z najvišjimi trenutki velikih religioznih spoznavavcev, mojstra Eckeharta, Taulera, Pascala in Kierkegaarda. V tej pesmi je Březina in nuce obsegel in predvidel vse bodoče delo: invencija te pesmi je njegov začetek. Od nje dalje vidi Šalda novo etapo v evoluciji pesnikovi: s tem »nadčloveškim činom« je premagal Smrt, ki je izgubila absolutnost in postala samo prehod k Bogu. Odslej tvori le arhitektonski element v njegovi duhovni zgradbi prav tako kot bolest, ki je prenehala biti zemsko čutna, ampak je postala etična vez za spoj z Najvišjim (»čez ognje zapadov — žene čredo otožnih mojih misli — s tvojim bičem Pan na pašo Skrivnosti«, »bolest, podobna noči, ki z edinim pogledom gleda v vsa okna — in vsem pogledom odpira edino okno k večnemu dnu«). Skrivnostne daljave so se tako izoblikovale v Osebnost, katere senca je skrivnost in katere sila ima le en strah: svojo lastno mistično voljo.« Zapel je slavnosten Psalm v čast Najvišjega imena, poln epitetov, označujočih Njegovo vsepričujočnost. S svoje višine, ko se je privil tesno ob Večnega, se plaho ozre naokoli in se vidi v družbi Vladarjev sanj, ki so »bratje, katerih duše poklekajo poleg duše moje v svetiščih Nepoznanega — katerih roke se dotikajo mojih, ko sipljemo zrna na žerjavico skupne kadilnice, — zblížani v opoju skupne molitve, ki smo jo prejeli z dediščino vekov, — oslabljeni v zamišljenem valovju godbe, v kateri se trese ritem vesoljstva«. Vedno večje množice vidi ob sebi in pesnik moli za vse: »O Večni! Naj naše slutnje bodo sladke tem, ki tonejo v bolestitih!« Tako se je iz samote prebudil v duhovnem bratstvu, in če je v Jutranji molitvi še molil v svojem imenu, je v zaključni pesmi Vino silnih že premagal romantizem, stopil iz sebe k vsem, katerih »viničarja sta Samota in žalost«. S to pesmijo je »življenje premagalo smrt, ki postane Prijateljica« (Dvořak) in v njej je prvič udaril na »temeljni akord svoje bodoče tvorbe: Kult sile, kult človeka stvaritelja« (Šalda).

Březina je s to zbirko premagal sebe-subjektivista in Smrt, ki jo je sprijateljil s človekom, razklenil prostor in združil čas; preletuje istočasno pretekle in bodoče vekove in sedanost; s prevzemom vsega vesoljstva pa je Březina podedoval tudi skrivnostno krivdo vsega človeštva (Legenda skrivnostne krivde), ki jo je treba odrešiti. To je najgloblje etični ele-

ment Březinove poezije; vse življenje dobi nov zmisel: odrešenje vesoljne krivde kot priprava za spoj z Bogom. (Krščanski filozofi Bouška, Grivec jo razumejo v zmislu dogme o podedovanem grehu, Krejčí kot darwinističen boj za obstanek, podobno Zahoř, ki sicer meni, da je povzeta iz vzhodnih religij, Šalda pa pravi, »da je že sama soudeležba na življenju.«) Březina jo odrešuje s Smrtjo, z bolestjo in ljubeznijo, v poznejših zbirkah z delom in voljo.

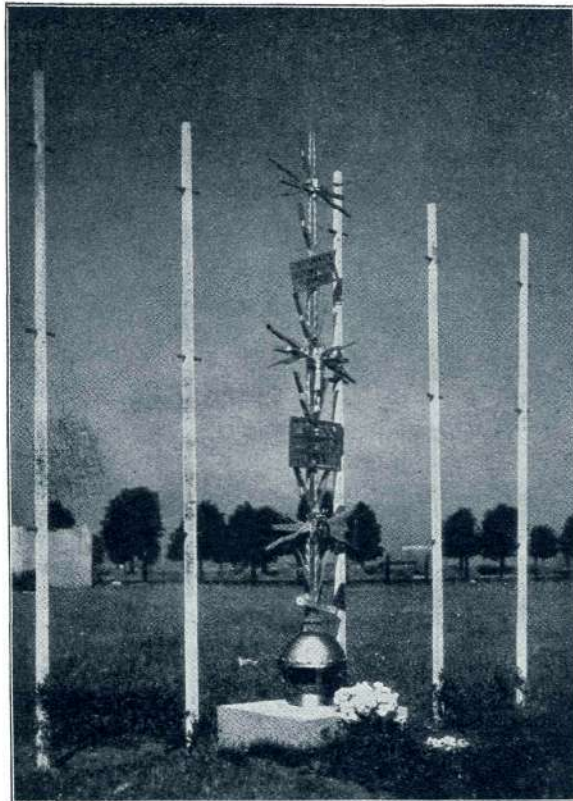
V Vetrovih od tečajev je ostal še v isti višini, v neposrednem gledanju Vladarja Vsepričujočega in hoče »v ekstazi ljubezni peti brat-skim dušam, da ni večjega opoja kot je opoj pogleda, ojačenega od večnosti«. Je to knjiga, ki jo imenuje Arne Novák: »simfonija duhovnih superlativov, najopojnejša in najveselejša knjiga, duhovne bakhanalije poznanja in veselja iz naj-slikovitejšega in najkompliciranejšega sveta«. V objetju večnosti, v »bratstvu vernih v času svetega leta«, se je njegov pesimizem spremenil v skrajni optimizem, groza, s katero se je izročil Volji Najvišjega, v nasmeh življenja, osvetljen z razkošno lučjo z njegovega pravega doma; v ognju svojega žarišča spoznava najgloblje bistvo ljudi: mučence telesa, ljubezni, tišine, greha, nezaupanja in najvišjega hrepenenja, ki so njegovi najbližji, srečni, ki so se vznegli proti in čisti nad zemljo, da ji ponese »okrepčevalnih vonjev iz nevidnih vrtov«. Tako je sedaj — v zenitu — mogel zapeti pendant Jutranji molitvi, pesmi prvega pogleda iz Smrti proti vzhodu luči, — novo himno najvišjega žarenja in pesniškega sladkega samožrtvovanja: Opoldansko zorenje: »Najvišji! Oče nerojenega! — Željno sem dihal Tvoj žar in celo moje bitje se je spremenilo v žejo. — Bila je Tvoja volja, o Večni! Ponižno pojem Tvoje leto! Z žgočim Tvojim dežjem, — v katerem je vzcvetela in ovenela stoletna setev mojih očetov, poplavi mojo dušo! — V tropičnem solncu Tvojem tudi praprot vzraste v drevo in na stebela cvetov — sedajo čudežni plameni v vrtovih zemlje in sanj. — Tkanino mojih misli obeli mi v labodju čistoto platen in lupino voska — stori belo, preden v lik nalijem svečo! Hočem plakati v luči! — Spali hrepenenje mojih juter in noči, in njih pepel obrni s svojim vetrom v moj obraz, — iti hočem v njegovi dušiči trpkosti in s psalmom svojim pozdravljat te v tisoč dušah.« — V taki napetosti ljubezni je pomolil Molitev za sovražnike, kajti »bolest vseh zmag kliče po mističnem odpuščanju«. V palečem ognju mističnega sožitja z Večnim »Trikrat Svetim« se je očistil in poduhovil on sam in ko se je povrnil na zemljo: »od obzorja do obzorja je preletela hozana svetlobe,« videl jo je zdaj v »barvah, ki se ne spreminjajo v smrti« in zapel Franciškovno himno Pesem o solncu, zemlji, vodah in skrivnosti ognja: v neprekosljivih epitetih in metaforah je poudaril njih nadsnovno bistvo, abstrahirajočih vsako draperijo. Obenem je človeštvu prinesel tudi novo pozemsko ljubezen: »Bratje! Vaša ljubezen se polni kot južna drevesa: plod ima sredi cvetov. — Njeni slutnji je dano videti duše v prvotni luči — in pozdraviti bolest, ki se

vrača iz tajnosti stvari.« — Mnogo bo teh bo-
lesti, med njimi kot največja »bolest krivde, ki
se plazi v podsvetu nerojenih«. V zameno pa vam
bodo trenutki, ko »uzrete zemljo v luči svoje lju-
bezni: Pozdrav vam kriknejo pokrajine v cvetu
— in vaše poznanje bo kot srečanje noči in dne,
ki ima za pričo tisoč zvezd — in razširi se
pogled vaš kot čas poln svetlobe in objame
zemljo, — v vašem nasmehu tisoč nasmehov za-
sveti iz tisoč duš, — tisoč smrti boste srečovali
obenem na tisoč potih brez bojzani — in zrl
neštete množice življenj vstopati v eno življenje».

To pa so Graditelji svetišča, izbranci,
čisti, ki »vidijo v ženi le mater in sestro — in je
njihovim ustnicam odvzet spomin na vsako
sladkost zemlje».

Kot poduhovljeni preroki gredo v svet, da na-
jamejo delavce za stavbo kraljestva božjega.
»Njih bolešt in delo je odkupljenje skrivnostne
krivde: o Tebi govore in o Tvoji slavi, — o kletvi,
ki leži na bratstva duši — in je razdelila stvar
graditeljev.« Březina se je iz svetlosti svojega za-
maknjenja v tej zbirki sklonil k zemlji, pritegnil
jo k sebi z vsemi vegetacijami vred, — kajti zanj
je vesolje enota, — da jo s skupnim delom odreši:
zato se je ta krivda šele zdaj poudarila v njegovi
motivnosti in jo je najbolj monumentalno ponazoril
v svoji največji himni. Iz smrti govore speči:
Kletev telesa, sen duš o nesmrtnosti in vizija od-
rešenja: triumfalni voz Najvišjega drevi nad nji-
mi in ob njegovi božanski besedi se dvigne ves rod
v enem ritmu. In res: »za miljo vsako minuto v
morje luči padamo«. Březina ima v »očeh ogenj
višin in v korenini zemljo»: Živi z vsemi svetovi,
obiskuje vode in planete, rastline in oceane: »raz-
cvetu duše ne zadostuje vse vesoljstvo, cvetoči
svetovi.« »za grobove neštetilnih teles je zemlja
dosti globoka«. Pesnik hoče, da »prisilimo to zem-
ljo, da se bo razcvetela kot še nikdar ni cvela«,
da homo s srečne zemlje, polne resnične radosti
šli z »rožami vštric k nesmrtnosti«. Zaključna pe-
zem je polna vriskajočega pozdrava zmagovalcev
zemlje' pomladi: »Pozdravljamo nestrpnost duše!
— Neskončnosti čakajo na nas, druge slavnejše
pomladi, v večnosti zveneče pesmi, odrešenje!»

Za to odrešenje pa delajo Roke vseh milijonov
ljudi v sodelovanju vse vesoljne duše. Namesto
bolesti, ki je v prejšnjih zbirkah vodila k spravi,
je zdaj stopilo Delo in ustvarjajoča Volja. Březina
je v tej knjigi postal glasnik kolektivnega
socialnega čuta: »na prag bratov posedal sem —
in o delu zemlje in sveta — sem k utihi bratov
pel, srečen od njihovega smeha in veroval«. Člo-
veštvo zbira k svojim vizijam, da ustvari novi
duhovni rod na zemlji. Sam je eden izmed del-
lavcev: »treso se roke brezšteviline, z vekov v veke
se v krčih napenjajo, — nikdar utrujeni, na obeh
poloblah zemlje«. Toda Březina ne gleda na delo
socialistično, le duhovno. Delo mu je etični ele-
ment v duhovnem redu kozmosa: »nepretrgani
valovi-bolesti, poguma, blaznjenja, razkošja, osoln-
čenja in ljubezni — nam tečejo skozi telo. In v
udaru njih vetra, v katerem ugaša čutnost, —
čutimo, kako se naša veriga, zadržana v rokah
višjih bitij, — zapenja v novo verigo do vseh pro-

JOZEF PLEČNIK: SPOMENIK ŽUPANU DR. PERIČU
NA POKOPALISČU PRI SV. KRIZU V LJUBLJANI

storov zvezda — in objema svetove«. Duh se mu
vzdigne v višine teh nebesnih teles in vod, in iz
te kozmične perspektive so se mu roke pokazale
kot ogromen monument duhovnega dela: »milijoni
rok — se strde v eno duhovno roko gigantsko,
zemljo objemajočo, — ki v slavni in tragični gesti
kiparja, — gnetočega oblo svoje poslušne gline —
spreminja skrivnosti stvari po čudovitosti svojega
gledanja, — v mučnem krču ustvarjanja — vedno
neumirljiva«. Stopil je Březina med ljudi s snòm
o novem kozmičnem redu, z borbo za novega člo-
veka, ki bo vladan od hierarhije »duha': »O zlitje
vseh milijonov v Edinega Človeka odrešenega —
Krmarja poduhovljene zemlje, ki k bregu Taj-
nosti plove«. Tega človeka bodo morda smatrali
za »izdajavca zemlje«, toda čim bolj se bo brego-
vom zemlje oddaljeval, tem »čisteje bo videl
prvotno lepoto njeno, sveto v grozi«, v čistem
jutru, ko vidi »najbolj žgočo ženo kot sestro«. Le
tako je mogel Březina že iz »mesta harmonije in
sprave«, kamor je z vsem svojim delom težil, za-
peti najoptimističnejšo pesem na življenje, naj-
veselejši »spev plesočih src« kot liturgično hval-
nico: »Za tajnost bolesti, smrti in preropenja —
sladko je živeti! — Za zvezdnati duhovni pogled,
objemajoč zemljo istočasno od vseh strani — slad-
ko je živeti! — Za krik srca osamelega, ko je
našel bratske množice pojoče — sladko je živeti!
— Za mistično soudeležbo našo — na delu vseh
osvojevalcev, — ki vladajo nad ognjem in bolesti

milijonov — in smrt pošiljajo na svoja polja kot kosce — sladko je živeti! — Za bližnji prihod svetlega človeka skrivnosti polnega, — ki bo spremenil zemljo od tečaja do tečaja po sveti Tvoji volji — sladko je živeti!« — Tako se je v zadnji svoji pesmi tekom Časa našel že na „mističnih bregovih“, odkoder zre na lepoto zemlje kot iz drugega sveta in težko čaka, potrj od neizmernosti Tvoje slave — na končanje svojih „dni“, ko »se njegove noči dotikajo noči vesoljstva« in je to »edina bolešt, katere najvišji krik je — molčanje«.

Březinovo umetniško rast: njegove temelje in notranjo evolucijo pa so spremljali mali eseji, prav tako metaforično pisana proza, katerih 11, pisanih v letih 1897—1905, je zbral v zbirko *Godba virov*. Prvi eseji (Skrivnost umetnosti, Najvišja pravičnost, Odločujoči trenutki, Nasmeš časa) dobro ilustrirajo njegovo izhodiščno osebnostno pojmovanje: Najvažnejša in najglobljejša vprašanja so skrita v bolešti in slutnji neskončnosti. Življenje je pot, kjer molčanje govori edino skupno besedo vseh cvetov in kjer imajo samote tisoč oči. Vsa umetnost izhaja iz tega drugega gledanja, in vse veliko, kar je kdaj srečalo zemljo, je bilo v naprej oznanjeno v snu (halucinacije!). Vsa zemlja je vrt simbolov in življenje pred duhovnim prebujenjem je le iluzija. Le v ekstazah čutimo pričujočnost duše, v njih govorimo z drugim svetom, po njih se vežemo z ljudmi, se zavemo nesmrtnosti in le iz njih se tvorijo umetnine. Živimo le zavoljo skrivnostnih pričakovanj, duše, in je evolucija naših nad ena najtežjih, ki jih preživljamo. — V nadaljnjih esejih (Perspektive, Lepota sveta, Množice, Posvečenje življenja, Nevarnosti žetve, Večno hrepenenje) se že bolj razodeva kolektivistični značaj poezije: Duša nikdar ne gradi zase; le v urah samopozabljenja, ko imaš napetost, da bi objel tisoč bratov, se ti razodene poslanstvo drugega sveta in vrata v vrt lepote se odpre le tisočim. Lepota sveta pa je le v bolešti in smrti: trpeči vzdržujejo sveto tradicijo mistične sorodnosti z Bogom, v bolešti se stika krivda s svojo spravo, smrt pa je kot očičujoč veter, raznašajoč vonje obeh svetov: po njih obeh pa dosežemo tisto harmonijo, ki je cilj vsemirja. — Posebna zgodovina leži v spoju milijonov k skrivnostnemu delu: duše so vse v tajni zavisnosti. Posvečanje življenja z lepoto, ki je vezanje duhov z močnim poznanjem zemlje in izkušnostjo, bogatejšo od izkušnosti zemlje, in z umetnostjo, ki je vlada zakona nad kaosom, je nadaljevanje ustvarjanja. Z vsakim bliskom ustvarjajočega pogleda kot da se prelomi ena vez mistične kletve in zoži razpeto naročje duhov. Cilj umetnikov pa je: lomiti kletve neprijateljstva nad dušami in podvreči vse delo višjemu, duhovnemu redu. Gorje pa tvorcu, če se izneveri svojemu poslanstvu, kajti: vsaka zmaga je pridobljena za vse in za veke, in vsaka izguba izgubljena za vse. Eden je človek od tečaja do tečaja, z isto kozmično usodo, v eni mistični enoti v milijonih, v njih vseh deluje nevidni osvoboditelj, človek kraljestva Duha. Verujemo in nov rod ljudi pripravljamo! V večnem hrepenenju se tvori nova duhovna generacija, ki hoče sama edina

obvladati celo zemljo. Je to nujnost razvoja, le da je mogoče več načinov: osvojevalno altruistični, ali pa mistično se žrtvujoč svet, hoteč pospešiti duhovne boje in doseči cilj.

*

Otokar Březina je pesnik-videc, preročujoč iz svetih zamaknjenj, je mistik, govoreč iz božjih ekstaz, psalmist, ki poje pred nogami Najvišjega, gigant volje, obvladajoč duhovno stvari vsega kozma, velik človek in velik umetnik. Če je začel s tipično poezijo fin de siècle, se je razvil daleč od svojih sodobnikov, s katerimi je v l. 1896. skupaj podpisal Manifest moderne, in je nam bližji kot kdaj koli prej. Če se je Machar izgubil v opisnem realizmu, polnem antičnega vitalizma, Sova izživiljal v subtilnih drhtenjih razpoložen in žgočih impresijah dnevnih ideologij, često nasprotujočih si v temeljih (Durých: *Ejhle človek*, 1928), in se Jiří Karásek ze Lvovic motal v svojih živčnih razpaljenjih in psihofizičnih depresijah, se je edino Březina izmed dekadentov rešil v dozdej neosvojeni svet mišljenjskih vizij, in se kot osvobojen duh razlil odrešujoče čez vse človeštvo in vse vekove. Pa Březina ni rasel morda iz racionalistično logičnega sistema, ampak iz mističnega, religioznega spoja s svojim Bogom, ki se je njegovemu intuitivnemu pogledu odkrival v stvarstvu. Njegovo spoznanje Boga je sinteza religioznih duhov vseh vekov in se ne da opredeliti: vsi se strinjajo, da ni bil nikdar panteist, pač pa monist (Novák: prirodoznanstveni monist), ki se je razvil v pluralista (Zahoř) in vernika absolutne Volje (Šalda). Da je njegov Bog oseben, ne trdijo samo teologi (Bouška, Grivec), ampak za gotovo razdobje tudi Šalda, in v najnovejši razpravi Dvořak. Naj bo že karkoli, njegova osvoboditev takega nazora je bila zvezana z veliko duhovno dramo, tragično-heroično, vsaka nova duhovna vrednota s srčno krvjo, in ta evolucija se dobro vidi iz njegovega ustvarjanja.

V prvi zbirki se še vidi, da je izšel iz realizma, doživlja ob zunanjih dogodkih (Obletnica, Motiv iz Beethovna, pokrajina) in osebah (mati, mrtva ljubica, prijatelj) in je impresionistični simbolist subjektivističnih doživetij. Skrivnostne daljave in Smrt z vso svojo melanholijo so samo objekti, ob katerih doživlja čuvstvena razpoloženja v najopojnejši godbi in najsubtilnejših barvah. Njegov prostor je skromen, telesno omejen, pogreznjen v čutno temo brez obrisov, kot draperijo alegoričnih zaves. Vanj so postavljeni kot redka scenerija realni predmeti: postelja, preproga, zvonik... Pokrajina je občutena s telesnimi očmi, senzitivno, z barvami, ki vplivajo na določeno občutje in ga simbolizirajo in dvignejo v mišljenjski pomen. Je pesimistični subjektivistični dekadentski neoromantik: iz svoje osamljenosti in svoje čutne boli teži po svoji utešitvi. Z osvajanjem novih življenjskih vrednot, ko je v veliki duhovni borbi zatrl svojo ničemurnost in se podvrget zakonu izven sebe, da vse vesoljstvo zaživi duhovnemu redu, ter vzel za svoj poklic pripravljati akt milosti za vse človeštvo — se je vse telesno v njem poduhovilo: čutna

bolest ne boli, le sveti v temò kletve, in Smrt je iz statične absolutnosti prešla v dinamični prehod, izgubila grozo in se podvrgla človeški Volji, vsi realni predmeti so stopili iz telesne omejenosti in posredništva simbolov v svojo novo realnost, duhovno samobitnost, vštric človeku duha, z istim ciljem in isto soudeležbo v kozmu. Iz samotarskega subjektivizma je zrasel v metafizično kolektivnost, ki je duhovno socialno čutenje: v njem se mu je gnusnost zemlje spremenila v najlepšo pomlad, pesimizem v optimizem in se je lahko na koncu zbirke videl na diametralno nasprotnem polu kot v začetku: »solnce mojega dne meče senco na drugo stran«. — Vzporedno z notranjo evolucijo se mu je tudi prostor začel širiti iz čutnosti v duhovnost in temà v svetlobo. Pesem, ki je »živa zazidana pela v temi«, se je privikrat razmaknila v Večerni molitvi, in v Jutranji molitvi se je prostor prvič razširil preko čutnosti in temà razlila v svetlobo, ki je odslej žgala v opoldanski pripeki po brezprostorju. Iz analitika in dualista se je razvil v sintetika: ustvarjal je nov svet iz netvarnih, duhovnih elementov, prostor in svetloba sta postala samo dekoracija duhovnih ekstaz, objemajočih preteklost in bodočnost v večnem bivnanju sedanjosti.

Březinov stil je samosvoj. Piše v formi molitev, himen, ekstaz, v stanju kot da nekoga gleda. Večina pesmi je apostrofirajočih. Je to epičen element v njegovi liriki, sličen grškemu dramskemu koru. Razklal se je tako v bistvu ob zavesti nemohi pod usodo Neznane, bil je igravec in gledavec obenem: zato ima pesniška forma njegova značaj dialoga (Šalda). Zahoř pa razlaga to formo iz tipičnosti ekstatikov sploh, iz fizioloških pogojev: pesnik-samotar si poživilja okolico s personifikacijami, ki jih pesniško nagovarja bodisi v direktnih vizijah (Večerna molitev) ali pa samo po reminiscencah. Pa tudi vizija je šla v razvoju določeno pot: iz personifikacij subjektivnih vizij v gledanje duhovnih objektivacij in je sèn le znak notranje napetosti. Največja moč Březine kot umetnika pa je v njegovih metaforah. Tu je on edinstven in ne samo v češki literaturi, morda v svetovni. Za Claudelom je baš Březina najbolj doumel besedo: trpi ob vsakdanjosti besed (»trpeli smo od bolesti besede, oslABLJENE in obledele v naplavini let, — oslepele kot kovinasta zrcala v zraku, v katerega so dihale množice«) in ustvarja novo, zavedajoč se, da z vsakim novim umetniškim izrazom »utelesi v življenje še nerajeno snov in jo osvobodi prokletstva«. Metafora njegova je tako bogata, da se zdi, da je sebi namen in da stopa iz teksta in je Dostal-Lutinov tudi učil, da je treba njegovo poezijo razumeti »kot vrsto aforizmov, kot verz psalmov, ne pa kot celoto logično odvisno« (Zelinka 42), kar seveda ne drži. Vse metafore jemlje Březina kot izrazit senzualist iz materialnega življenja in jih v pomenu poduhovi. Ko bi hotel pokazati njih lepoto, bi moral izpisati vso njegovo tvorbo, kot šolski zgled metaforičnega mešanja čutnih funkcij pa navajam samo verz: »Ozarjeni oblak dežujočih tonov, ki se raztapljajo kot sladkost na ustnicah«. Zato je vsa Březinova umetnost kot »z umetniškimi sli-

kami zagrnjena okna, odprta v daljave, kamor vidi najdalje tisti, ki ima najbistrejši pogled«.

Tako je mogoče, da so vse osebnosti za njim našle v njem svoje elemente in jih razvijale v svojo smer: kult bolesti in smrti Jiři Karásek za Lvovic, kult volje prerano umrli Ot. Theer, transcendentno religioznost Deml, Reynek in Durých, generacija tik predvojna. Povojni vitalistični naturisti Šramek, Neuman, Vrba pa so izšli iz njegovega optimističnega gledanja zemlje, proletariatski kolektivisti (komunisti) Wolker, Piša, Hora, Seifert pa iz socialnega objeta vesoljstva, ki so ga iz duhovnega sveta prenesli na to »ograjeno zemeljsko oblo« (Wolker): bratje Čapki pa iz Březinovega abstrahiranja realnosti in stiliziranja duhovnih oblik. Březina je tako duhovna sinteza češkega duha v prvi četrtini XX. stoletja.

*

Březina danes molči. Molči že dvajset let. To se pravi: dozorel je preko ambicij literarnega pisanja (ne odgovarja niti na pisma) in uči le še z živo besedo; tudi njegov razvoj ni mogel nikamor več kot v nemo zamaknjenje. Obiskovavce očara z magično privlačnostjo in napravlja vtis že čisto »poduhovljenega človeka« (Kozak). Veselý ima vtis pri njegovem govoru, da »je prisoten javljanju duše na prehodu k utelesitvi«. Kljub temu stoji trdno na tej zemlji, zasleduje vsak duhovni pojav pri vseh narodih, se zavzema za domačo tradicijo in nacionalizem in se očetovsko veseli nadaljevalcev svojega dela (Jaroslava Durých). Na nas pa napravlja vtis prvega človeka novega Kraljestva duha, mističnega Nadčloveka, ki ni upornik Boga, ampak ponižni izpolnjevalec Njegove Volje, ki živi najvišje življenje, ki je — po njegovem pričanju — tisto, »v katerem je radost kot luč razlita na tisočih bratov, bolest pa v tisočih bratskih dušah prevzeta v eno samo silno dušo, ki jo zna pretvoriti v blagoslov.«

In Otokar Březina jo je znal.

Literatura:

- Ot. Březina: *Básnické spisy*. Praha, »Manes«, 1926⁴.
 Otokar Březina: *Hudba pramenů*. Praha, 1918³.
 Výbor básní O. Br. z uvodom Jiři Karáská ze Lvovic. *Pestrá Knih*. 26.
 Otokar Březina. (*Krátký nástin života...*) V. Zelinka. *Domov a cizina* sv. 15—16. Praha, 1923.
 Paul Eisner: *Tschechische Anthologie*. Insel-Bücherei Nr. 106.
 F. X. Šalda: *Vývoj a integrace v poesii O. Br. (Duše a dílo)*. *Spisy II*. Praha, 1922³.
 Z. Zahoř: *Ot. Březina (Essaye)*. Praha, 1928.
 M. Dvořák: *Trádice díla O. Br. Edice »Tvar« III*. Brno, 1928.
 A. Veselý: *Ot. Březina (Osobnost a dílo)*. Brno, 1928.
 A. Novák: *Krajinařský živel v poesii O. Br. (Nosiči pochodní)*. Praha, 1928.
 Novák-Novák: *Přehledne dějiny české literatury*. Olomouc, 1922.
 Rutte: *Nove evropske umění a básnictví*. Praha, 1923.
 Hronek: *Katolická literatura česká přítomné doby*. Praha, 1924.
 Slovenska literatura.